

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2015 metai

2

LI

Vilnius 2016

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2015

2

Vilnius 2016

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2015

2

Vilnius 2016

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2016
© Straipsnių autoriai, 2016

VIOLETA PANSEVIČ

VILNIAUS MIESTIEČIŲ MOKSLINIMOSI KELIO PRADŽIA XVII A. – XVIII A. PIRMOJE PUSĖJE: MOKYMASIS NAMUOSE

Įvadas

Pirmoji vieta, kurioje vaikas įgyja ne tik žinių, bet ir gebėjimų, yra jo gimtieji namai. Jau nuo senovės laikų tyrinėtojai diskutuoja, kuris auklėjimas teikia daugiau naudos: namuose ar mokykloje? Dažniau pasisakoma už mokymąsi mokykloje, pabrėžiant ir auklėjimo šeimoje bei gimtųjų namų reikšmę¹. Vilniaus akademijos teisės profesorius ir magistrato tarėjas Aronas Aleksandras Olizarovijus 1651 m. išspausdintame veikalė „Apie politinę žmonių sąjungą“ teigia: „bendros mokyklos pranašesnės už lavinimą namuose. Nes mokyklos – tarsi gražiausi valstybės sodai, kuriuose vaikai lyg įstabūs augalai auklėjami rūpestingiau, patikimiau ir vertingiau“². Tačiau jis neneigia ir šeimos, ypač motinos, vaidmens lavinant vaiką: „jokiu būdu neneigiame motinų triūso su vaikais. Nes juk pirmuosius auklėjimo nemalonumus tenka iškęsti motinoms“³. Iš motinos buvo tikimasi ne tik elementarios vaiko priežiūros – šią funkciją galėjo atlikti ir auklė, bet ir aktyvaus dalyvavimo formuojant vaiko charakterį. Motina – pirmoji vaiko mokytoja, ji formulavo draudimus ir taisykles, tokiu būdu įvesdama atžalą į visuomenėje egzistuojančių normų pasaulį⁴. Neatsitiktinai dalis Vilniaus miestiečių savo testamentuose išreiškė pageidavimą, kad jų atžalų auklėjimu ir lavinimu užsiimtų būtent sutuoktinės⁵.

¹D. Ź o ł ą d ź, *Idealy edukacyjne doby staropolskiej. Stanowe modele i potrzeby edukacyjne szesnastego i siedemnastego wieku*, Warszawa–Poznań, 1990, s. 52.

²A. A. O l i z a r o v i j u s, *De politica hominum societate. Apie politinę žmonių sąjungą*, lotynišką tekstą parengė ir į lietuvių kalbą vertė J. Sarcevičienė, Vilnius, 2003, p. 199.

³Ten pat, p. 185, 187.

⁴J. S a r c e v i č i e n ė, Vaikas XVI–XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje: galimi auklėjimo ir socializacijos modeliai, *Menotyra*, 2003, nr. 2(31), p. 8.

⁵*Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – *LVIA*), f. SA, b. 5333, l. 117v: *ćwiczeniem uczciwy[m] też swoje dzie dzieci [...] ci opatrowała*; ten pat, b. 5339, l. 275: *ażeby należyte przy edukaczej dala im ćwiczenie*

Šiame straipsnyje neaptarinėsime duomenų, susijusių su Vilniaus miestiečių mokyklų lankymu. Išlikusiuose dokumentuose dažniausiai akcentuojamas faktas, kad buvo lankomos mokyklos Vilniuje, daugiau nenurodant jokios konkrečios informacijos⁶. Todėl gana sudėtinga nustatyti, kokias būtent mokyklas lankė Vilniaus miestiečių palikuonys. Šis klausimas bus svarstomas atskirame straipsnyje.

Šio straipsnio tikslas – remiantis Vilniaus miesto tarybos ir suolininkų teismo įrašų knygos išlikusiais testamentais bei pomirtiniais turto inventoriais ir aukštųjų mokyklų matrikulais, aptarti Vilniaus miestiečių mokslinimosi kelio pradžią XVII a. – XVIII a. pirmojoje pusėje, t. y. mokymąsi namuose su samdomų mokytojų pagalba. Kaip jau buvo minėta, vaikų lavinimu namuose dažniausiai užsiimdavo motina, rečiau tėvas, kartais buvo naudojamosi ir mokytojų paslaugomis. Lietuvos ir Lenkijos istoriografijoje jie vadinami įvairiais terminais: namų mokytojai, privatūs mokytojai, pedagogai, auklėtojai, prižiūrėtojai, globėjai, inspektoriai, preceptoriai, gubernieriai, mentoriai ir t. t.⁷

Mokytojų ir auklėtojų grupė aptariamam laikotarpiu buvo gana gausi ir diferencijuota. Tyrinėtojai yra linkę išskirti kelias jų kategorijas. Visų pirma jie kalba apie privačius mokytojus bei mokytojus, mokiusius vaikus ir jaunimą mokyklose. Taip pat egzistavo iki šiol daugiausiai tyrinėtojų dėmesio sulaukę mokytojai globėjai, kurie lydėdavo turtingesnių miestiečių palikuonis užsienio mokymo įstaigose⁸. Jie parengdavo savo auklėtinius būsimsoms

obowiązując; ten pat, b. 5340, l. 302: *miłą małżonkę upraszam, aby ona [córka] w [...] ćwiczeniu [...] mogła zostawać;* ten pat, b. 5343, l. 159: *a synaczka chowala i ćwiczenie należyte dala;* ten pat, b. 5346, l. 165: *w sluszej edukacji [...] zachowując onego [syna];* ten pat, b. 5350, l. 501v: *aby dziatek moich [...] edukowala;* ten pat, l. 750: *w dobrej edukacji [...] onych jako matka rodzona mieć i konserwować zechce;* ten pat, b. 5351, l. 209: *ażeby syna mego Jana we wszelkim dozrze i edukacji raczyła konserwować.*

⁶Ten pat, b. 5339, l. 274: *do szkoły oddajęc;* ten pat, b. 5342, l. 158v: *dajęc do szkół;* ten pat, b. 5343, l. 399v: *aby się uczyli w szkołach;* ten pat, 5345, l. 102: *do szkół tu w Wilnie chodził;* ten pat, b. 5346, l. 174v: *do szkół aplikowala;* ten pat, b. 5226, l. 204v: *w Wilnie do szkół chodziłem.*

⁷J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 4, Wilno, 1842, s. 3; *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*, sud. M. Karčiauskienė [et al.], Vilnius, 1983, p. 55; S. Samalavičius, Keletas pastabų apie Lietuvos miestiečių kultūrą XVI–XVIII a., *Kultūros barai*, 1993, nr. 2–3, p. 101; A. Ragauskas, *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702 m.)*, Vilnius, 2002, p. 244; I. Štikonaitė, Lietuvos kultūriniai ir akademiniai ryšiai su Šveicarija XVI–XX amžiuje, *Archivum Lithuanicum*, 2004, nr. 6, p. 204; Z. Chyra, Załazki środowiska nauczycieli prywatnych w Warszawie, *Spoleczeństwo polskie XVIII i XIX wieku: studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej*, pod red. J. Leskiewiczowej, t. 4, Warszawa, 1974, s. 38; D. Żołądz, min. veik., p. 52; D. Żołądz-Strzelczyk, *Peregrinatio academica: studia młodzieży polskiej z Korony i Litwy na akademiach i uniwersytetach niemieckich w XVI i pierwszej połowie XVII wieku*, Poznań, 1996, s. 185; D. Żołądz-Strzelczyk, *Dziecko w dawnej Polsce*, Poznań, 2006, s. 209; K. Kabacińska, Nauczyciel domowy – ideał a rzeczywistość, *Nauczanie domowe dzieci polskich od XVIII do XX wieku*, Bydgoszcz, 2004, s. 315; D. Żołądz-Strzelczyk, K. Kabacińska-Łuczak, *Codziennosc dziecięca opisana słowem i obrazem: życie dziecka na ziemiach polskich od XVI do XVIII wieku*, Warszawa, 2012, s. 139.

⁸D. Żołądz-Strzelczyk, *Dziecko w dawnej Polsce*, s. 209.

studijoms, kaupė pačią įvairiausią informaciją ir, be abejonės, turėjo įtakos jų asmenybės formavimuisi⁹. Yra žinoma, kad 1621 m. lapkričio mėn. į protestantiškąją Torunės gimnaziją įstojo tarėjo stačiatikio Izaoko Kononovičiaus¹⁰ sūnūs Jonas ir Simonas (*Simeon Kanonowicz, Johannes Kononowicz*), taip pat Lukošius Šycikas (*Lucas Schiczik*) – visi su savo inspektoriumi Steponu Stšeleckiu (*Stephanus Sczelecki*) iš Voluinės¹¹. Šalia paminėtų privačių ir mokyklų mokytojų bei mokytojų globėjų tyrinėtojai išskiria didelę grupę žmonių, kuri lavindavo vaikus jų tėvų namuose. Miestiečių luomo atstovai dažnai dėl laiko, galimybių arba tiesiog noro stokos patikėdavo savo atžalų ugdymą namų mokytojams¹², kuriais tapdavo ir vietinių aukštųjų mokyklų studentai¹³. Tėvai dar vaikystėje stengėsi pažinti savo sūnų gabumus, kad vėliau galėtų jiems suteikti tinkamą išsilavinimą ir užtikrinti kilimą karjeros laiptais¹⁴.

Dėl šaltinių stokos nėra galimybių aptarti daugelio svarbių su namų mokymu susijusių klausimų, pvz., mokytojų intelektinių gebėjimų, užsiėmimų vedimo būdo, pamokų plano, dalykų ir jų turinio apimties, mokytojų santykių su mokiniais, bausmių taikymo bei susitarimo su vaikų tėvais ar globėjais laikymosi¹⁵. Šioje vietoje, be abejonės, informatyviausi būtų miestiečių dienoraščiai ir atsiminimai, kuriuose dažnai buvo fiksuojami užsiėmimai ir jų eiga, mokytojo ryšys su vaikais bei tolesnis tokių mokytojų likimas. Deja, yra publikuotas tik vienas XVII–XVIII a. Vilniaus miestiečių autobiografinis tekstas. Tai buvusio tarėjo, karaliaus sekretoriaus ir gydytojo, išdo dvariščio, medicinos daktaro liuterono Motiejaus Vorbeko-Letovo (1593–1663) dienoraštis „Atminties lobynas“¹⁶. Jame randame vertingos informacijos ne tik apie įgytą puikų vidurinį išsilavinimą¹⁷, bet ir apie mokymąsi namuose su samdomais mokytojais¹⁸. M. Vorbekas-Letovas užsimena

⁹ I. Štikonaitė, Lietuvos kultūriniai ir akademiniai ryšiai su Šveicarija XVI–XX amžiuje, p. 204.

¹⁰ LVIA, f. SA, b. 5324, l. 11v: *Izak Kononowicz*.

¹¹ *Metryka uczniów toruńskiego gimnazjum akademickiego 1600–1817*, wyd. Z. H. Nowak i J. Tandecki, Toruń, 1997, cz. 1, s. 60; M. Pawałak, *Młodzież polska w gimnazjum toruńskim w latach 1600–1817, Zapiski historyczne*, t. 26, 1971, z. 4, s. 58.

¹² K. Kabaćńska, *Nauczyciel domowy – ideał a rzeczywistość*, s. 315.

¹³ W. Urban, *Nauczanie domowe a szkolne w Małopolsce od XVI do XX wieku, Wychowanie w rodzinie od starożytności po wiek XX: materiały z konferencji naukowej Katedry Historii Wychowania*, pod red. J. Jundziłła, Bydgoszcz, 1994, s. 205.

¹⁴ T. Biėnkowski, *Edukacja w rodzinie w Polsce do poł. XVIII wieku – wnioski z badań*, ten pat, p. 165.

¹⁵ K. Kabaćńska, *Nauczyciel domowy – ideał a rzeczywistość*, s. 315.

¹⁶ M. Vorbek-Letow, *Skarbnica pamięci: pamiętnik lekarza króla Władysława IV*, pod red. nauk. W. Czaplńskiego, Wrocław, 1968.

¹⁷ M. Vorbekas-Letovas mokėsi Vilniaus liuteronų mokykloje ir garsiojoje Gdąnsko gimnazijoje, dar klausėsi paskaitų Vilniaus akademijoje, A. Ragauskas, Iš XVII a. Vilniaus miestiečių valdančiojo elito istorijos: Motiejus Vorbekas-Letowas (1593–1663) ir jo „Atminties lobynas“, *Lietuvos istorijos metraštis. 1996 metai*, 1997, p. 18.

¹⁸ F. Mincer, *Kształcenie i nauka domowa dzieci w świetle pamiętników staropolskich (XVII w.), Wychowanie w rodzinie od starożytności po wiek XX*, s. 195.

turėjęs net tris preceptorius. Pirmasis – Mykolas Frobeniusas (*Michael Frobenius*); antrasis – Andrius Uslovskis (*Jędrzej Usłowski*), mokytas ir pavyzdingas jaunuolis, vėliau tapęs Vitebsko vaivados Kristupo Kiškos vyriausiuoju tarnu ir patikėtiniu; trečiasis – Andrius Gutoskis (*Andrzej Gutowski*)¹⁹.

XVII a. pirmojoje pusėje dienoraštį rašė ir vaitas Tomas Bildziukevičius²⁰. Jo informacija rėmėsi Juozapas Ignatas Kraševskis, rašydamas keturtomę Vilniaus miesto istoriją²¹, tačiau šių atsiminimų likimas nėra žinomas. Daugiau M. Vorbeko-Letovo ir T. Bildziukevičiaus pasekėjų XVII–XVIII a. neatsirado.

Vilniaus miestiečių samdomi namų mokytojai

Vilniaus miesto tarybos ir suolininkų teismo įrašų knygose pavyko rasti keletą dokumentų, kuriuose tiesiogiai užsimenama apie miestiečių samdomus namų mokytojus. S. Samalavičiaus teigimu, dažniausiai tai būdavo neturtingi Vilniaus akademijos studentai²². 1670 m. sudarytame tarybos raštininko Lauryno Minkevičiaus testamente minimas jo sūnelio pedagogas Kazimieras Kozlovskis (*Kazimierz Kozłowski*)²³. Pastarojo pavardės tarp Vilniaus akademijos absolventų, įgijusių mokslinį laipsnį, nerandame. Matyt, jis čia studijavo, bet bakalauro laipsnio taip ir negavo. K. Kozlovskio studijas Vilniaus akademijoje patvirtina priklausymas studentų marijonų kongregacijai. 1672 m. jis ėjo koplyčios viršininko, o 1672–1673 m. – patarėjo pareigas²⁴. 1672 m. birželio mėn. šiai kongregacijai K. Kozlovskis paaukojo 6 auksinus²⁵.

1680 m. surašytame suolininko Stepono Šyciko Zaleskio turto inventoriuje įrašytas jo vaikų inspektoriaus Antano Šporciko (*Antoni Szporcik*) prašymas atiduoti jam žadėtą

¹⁹ M. Vorbek-Letow, min. veik., p. 30.

²⁰ *LVI*A, f. SA, b. 5333, l. 341: *Thoma Bildziukiewicz <...> S[acra] R[egia] M[ai]es[t]is secretari advocati; Wilnianie: żywoty siedemnaściecne*, wyd. i opr. D. Frick, Warszawa, 2008, s. 481: *Tomasza Bildziuka, sekretarza JKrM, wójta miasta wileńskiego*.

²¹ J. I. K r a s z e w s k i, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, Wilno, 1840, s. 12–14, 18, 31.

²² Jie ne tik privačiai mokydavo pasiturinčių miestiečių vaikus, bet ir giedodavo per miestiečių laidotuves bei aktyviai dalyvaudavo miesto šventėse, S. S a m a l a v i č i u s, *Keletas pastabų apie Lietuvos miestiečių kultūrą XVI–XVIII a.*, p. 101. P vz., Vilniaus miestiečio Jono Titunovičiaus pomirtiniame turto inventoriuje pažymima, kad per jo laidotuves giedojo studentas, *LVI*A, f. SA, b. 5120, l. 239v.; pirklio Jono Opankovičiaus laidotuvėse taip pat psalmes giedojo studentai, ten pat, b. 5111, l. 1581.

²³ Ten pat, b. 5107, l. 106: *akademika pedagoga, synaczka swego, na imię Kazimierza Kozłowskiego*.

²⁴ *Ordo officialum congregationis B. V. Visitantis in Alma Academia Vilnensis Societatis Jesu (1668–1720)*, *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – *VUB RS*), f. 2, b. DC3, l. 17–18, 20.

²⁵ *Liber rationum congregationis B. V. Visitantis in Alma Academia Vilnensis Societatis Jesu (1667–1770 m.)*, ten pat, b. DC2, l. 4.

atlygį – prancūziškos gelumbės kontušui ir ritinį milo žiponui²⁶. Mokslo laipsnių teikimo registracijos knygoje pažymima, kad 1680 m. A. Šporcikas įgijo laisvųjų menų ir filosofijos bakalaurą, o 1682 m. – magistro laipsnį²⁷. Jis buvo aktyvus studentų marijonų kongregacijos narys, 1677–1682 m. ėjo įvairias pareigas: padėjėjo, tikrintojo, išdininko, patarėjo, muzikų viršininko, asistento ir sekretoriaus²⁸. 1679 m. jis paaukojo 2 auksinus, 1680 m. – 9 auksinus 30 grašių, 1682 m. – 1 auksiną 15 grašių.²⁹

Tokią patį inspektorių Kazimierą Velneraną (*Kazimierz Welneran*) nuo 1684 m. lapkričio 2 d. iki 1685 m. liepos 9 d. už 1633 auks. ir 10 gr. atlygį savo mažamečiams broliams samdė tarėjas Jonas Šperkovičius, burmistro Eustachijaus Šperkovičiaus sūnus³⁰. Jis, kaip ir minėtas A. Šporcikas, 1683 m. tapo laisvųjų menų ir filosofijos bakalauru, o 1685 m. – magistru³¹. Apie jo priklausymą studentų marijonų kongregacijai neturime jokių duomenų.

Burmistras Motiejus Klarovskis 1691 m. sudarytame testamente taip pat mini daug lėšų išleidęs vyriausiojo sūnaus, būsimojo tarėjo Jono, studijoms Vilniaus akademijoje ir inspektorių laikymui³². Ir iš tikrųjų, J. Klarovskis, savo tėvo dėka gavęs puikų išsilavinimą namuose, mokslo žinių vėliau sėmėsi vietinėje aukštojoje mokykloje. 1674 m. jis įgijo laisvųjų menų ir filosofijos bakalaurą, o 1675 m. – magistro laipsnį³³. Apie vaikystėje jį lavinusius inspektorių trūksta detalesnės informacijos. Tik žinoma, kad namuose jį ugdė keli samdyti mokytojai.

Namų mokytojų paslaugomis naudojosi ne tik miesto savivaldos institucijų nariai, bet ir amatininkai, pirkliai, muzikantai. 1682 m. surašytame cukrainininkės Onos Pryševičienės turto inventoriuje pažymima, kad pastarosios vaikus pusę metų už tam tikrą atlygį lavino Vilniaus akademijos studentas Tomašas Vonglikovskis (*Thomasz Wąglikowski*)³⁴. 1682 m. jis tapo laisvųjų menų ir filosofijos bakalauru, tais pačiais metais jam pavyko įgyti ir magistro laipsnį³⁵.

Muzikantas Jonas Baranovskis 1685 m. sudarytame testamente užsimena daug pinigų išleidęs savo dviejų sūnų – Mykolo ir Kazimiero – ugdymui mokyklose, jų aprangai

²⁶ LVIA, f. SA, b. 5109, l. 468: *Antoni Szporcik, inspektor dziatek nieboszczykowskich*; ten pat, b. 5112, l. 511.

²⁷ *Akademijos laurai. Laureae Academicae*, parengė M. Svirskas ir I. Balčienė, Vilnius, 1997, p. 267, 322.

²⁸ VUB RS, f. 2, b. DC3, l. 38, 43–46, 48–49, 51–55.

²⁹ Ten pat, b. DC2, l. 11–12, 14.

³⁰ LVIA, f. SA, b. 5111, l. 656: *Kazimierza Welnerana, inspektora*.

³¹ *Akademijos laurai. Laureae Academicae*, p. 269, 325.

³² LVIA, f. SA, b. 5341, l. 61: *inspektorów chowając*.

³³ *Akademijos laurai. Laureae Academicae*, p. 264, 319.

³⁴ LVIA, f. SA, b. 5113, l. 345v: *Thomasz Wąglikowski, akademik*.

³⁵ *Akademijos laurai. Laureae Academicae*, p. 267, 324.

ir inspektorių samdymui³⁶. Išsamesnė informacija apie laikytus namų mokytojus nepateikiama, tačiau minėtame dokumente atsispindi nuolatinis tėvo rūpestis vaikų edukacija.

1709 m. surašytame pirklio Mykolo Denbkovskio testamente minimas jo vaikų pedagogas Pranciškus Dargevičius (*Franciscus Dargiewicz*)³⁷. Kitoje šio dokumento kopijoje kalbama apie Mykolą Dargevičių (*Michaelis Dargiewicz*)³⁸. Galbūt M. Denbkovskis savo palikuonims samdė abu šiuos mokytojus, kadangi šaltiniuose randame žinių ir apie Pranciškų Dargevičių, ir apie Mykolą Dargevičių. Pirmasis 1708 m. Vilniaus akademijoje įgijo laisvųjų menų ir filosofijos bakalauro laipsnį³⁹. Egzaminų registracijos knygoje yra išlikęs įrašas, kad 1714 m. rugsėjo 19 d. P. Dargevičius laikė teologijos egzaminą⁴⁰. Tikriausiai jis tęsė studijas Vilniaus akademijoje ir bandė įgyti magistro laipsnį. Apie M. Dargevičių žinome tik tiek, kad jis buvo studentų marijonų kongregacijos narys. 1710 m. ėjo oratoriaus pareigas⁴¹.

Matome, kad išlikę šaltiniai teikia žinių vien apie miestiečių samdomus namų mokytojus, apie patį mokymosi namuose procesą informacijos trūksta. Vilniaus miestiečių palikuonis dažniausiai lavindavo Vilniaus akademijos studentai. Keturiems iš jų pavyko įgyti laisvųjų menų ir filosofijos bakalauro, o trims – magistro laipsnį. Kiti joje studijavo, bet mokslinio laipsnio neįgijo. Minėti asmenys taip pat buvo aktyvūs studentų marijonų kongregacijos nariai, ėjo joje įvairias pareigas bei paremdavo ją piniginėmis lėšomis.

Vaikų lavinimas namuose: keletas aspektų

Kaip jau minėjome, dėl ribotos šaltinių informacijos sudėtinga aptarti lavinimosi namuose procesą. Todėl pabandysime apžvelgti keletą klausimų, kurie bent iš dalies priartintų prie bendro edukacijos šeimoje vaizdo. Vienas iš jų: koks turėjo būti mokytojas, kurio globai atiduodamas vaikas? Tiesa, ne visi autorių pastebėjimai šiuo aspektu susiję su būtent priešmokyklinio amžiaus vaikų auklėtojais, bet tam tikros jų išvalgos yra bendro pobūdžio, ir jas galima pritaikyti tokio amžiaus vaikų mokytojams. Jau minėtas

³⁶ LVIA, f. SA, b. 5339, l. 274: *syny z mloda pielegnujajc, uczajc [...] inspektorow chowajajc; Wilnianie: zywoty siedemnastowieczne*, s. 415.

³⁷ Ten pat, b. 5343, l. 471: *Francisci Dargiewicz, accademici Vilnensis protunc pedagogi liberorum nobilis d[omi]ni Michaelis Dębkowski*.

³⁸ Ten pat, b. 5122, l. 412: *Michaelis Dargiewicz, academici Vilnensis protunc pedagogi liberorum famati domini Michaelis Dębkowski*.

³⁹ *Akademijos laurai. Laureae Academicae*, p. 343.

⁴⁰ *Examina Theologorum & Philosophorum in Collegio Vilnensi S. I., Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – LMAVB RS), f. 9, b. 145, l. 12.

⁴¹ VUB RS, f. 2, b. DC3, l. 158.

A. A. Olizarovijus, remdamasis Plutarchu ir Ravizijumi, teigia: „Pasirūpink kuo doriausią auklėtoją, kurio dora saugotų jaunesnius nuo žalos, o rimtumas vyresnius atbaidytų nuo savivaliavimo. Ir, – jei mane girdi, – nesirūpink jų mokytumu labiau nei jų dora – tenebūna užsiėmimai naudingesni mokslams, nei dorybei. Priešingai – pasirinkti tinkamą gyvenimo kelią yra svarbiau, nei išmokti kad ir puikiausios iškalbos.“⁴² Be dorovės, geras mokytojas turi gebėti formuoti auklėtinio charakterį ir perteikti jam papročius bei tradicijas: „pataria greta mokslų mokyti [...] vaikus papročių ir taisyklių, kad jie nuo mažens pradėtų pažinti, kas garbinga ir kas daro gėdą, ko reikia siekti ir ko vengti“⁴³. Taip pat auklėtojas turi pasižymėti ir kitais svarbiais bruožais – turi būti iškalbingas, apsiskaitęs, pasižymėti aukštu žinių lygiu, būti atitinkamos moralės ir apskritai geru pavyzdžiu savo globotiniui⁴⁴. Deja, moralistų ir pedagogų pastebėjimai neretai prasilenkdamo su praktika. Jau minėtas M. Vorbekas-Letovas taip atsiliepė apie vieną iš savo preceptorių – Andrių Gutovskį: „doras ir geras žmogus, bet mokymui labai negabus ir nepateisinęs mano lūkesčių“⁴⁵. Šis pavyzdys parodo, kad tėvai ar globėjai labai kruopščiai turėjo rinktis auklėtoją. Jokių būdu tai negalėjo būti atsitiktinis ir nežinomas žmogus, atvirksčiai – turėjo būti labai patikimas ir nepriekaištingos moralės. Tėvų atsakomybė nesibaigdamo tinkamo mokytojo paieškomis, jie turėjo bendradarbiauti su jų atžalas lavinančiais auklėtojais ir domėtis savo vaikų pažanga moksluose: „gero ir rūpestingo auklėtojo pareiga – net būdamas kuo atidžiausias, jis pasidarytų dar rūpestingesnis, jei pats [auklėtinių] tėvas panorėtų būti jam auklėtoju, dažnai domėdamasis, kaip elgiasi pats auklėtojas, kaip moko vaikus, kaip jie daro pažangą moksluose ir tampa dorybingesni“⁴⁶.

Reikėtų pabrėžti, kad namų mokytojai dirbdavo su įvairaus amžiaus vaikais: ketverių, penkerių ar šešerių metų. Nors daugelis autorių neigia šį amžių esant tinkamą auklėjimui: „tiek dėl to, jog su šio amžiaus vaikais nelengva užsiimti be motinų [...] pagalbos, tiek dėl to, kad tokio amžiaus vaikai neįstengia nei suvokti mokymo prasmės, nei išverti darbo, ir galiausiai todėl, kad didžiai kenksminga gležnutį vaiką varginti auklėjimo sunkumais“⁴⁷. Mokyti jie jau gali baigę pirmuosius septynerius metus: „tačiau nereikia jų versti, o skatinti palengva ir tarsi žaidžiant, patraukliais būdais“⁴⁸. M. Vorbeko-Letovo atveju nėra tiksliai žinoma, kada jam tėvas pradėjo samdyti namų mokytojus. Savo dienoraštyje jis pažymi, kad sulaukęs septynerių metų pradėjo lankyti liuteronų mokyklą Vilniuje, kaip tik tada jis užsimena ir apie namuose jį lavinusius preceptorius⁴⁹.

⁴² A. A. Olizarovijus, min. veik., p. 197.

⁴³ Ten pat, p. 195.

⁴⁴ F. Mincer, *Kształcenie i nauka domowa dzieci w świetle pamiętników staropolskich (XVII w.)*, s. 195.

⁴⁵ M. Vorbek-Letow, min. veik., p. 30.

⁴⁶ A. A. Olizarovijus, min. veik., p. 199.

⁴⁷ Ten pat, p. 185.

⁴⁸ Ten pat, p. 195.

⁴⁹ M. Vorbek-Letow, min. veik., p. 30.

Be moralės pagrindų (religingumo, nuoširdumo, paklusnumo tėvams ar globėjams, santūrumo) skiepijimo, vaikai buvo mokomi skaitymo ir rašymo, užsienio kalbų – prancūzų, vokiečių ir lotynų, neretai muzikos ir dainavimo. Tai buvo arba pasirengimas mokyklai, arba ir visas mokslas⁵⁰. Mergaičių edukacija dažnai baigdavosi mokslais namuose. Jos privalejo visų pirma būti pasirengusios atlikti motinos ir auklėtojos vaidmenį. Nors auklėjant ir lavinant savo atžalas taip pat reikėjo tam tikrų žinių bei įgūdžių⁵¹. Deja, nemažai Vilniaus miestiečių moterų XVII a. – XVIII a. pirmoje pusėje testamentuose pažymi neturinčios rašymo įgūdžių⁵². Tai gali liudyti menką mergaičių lavinimosi namuose lygį. Įgijus žinių su tėvų ar preceptorių pagalba ir sulaukus tam tikro amžiaus, reikėjo pradėti lankyti mokyklą – taigi apleisti gimtuosius namus. Bet šis klausimas jau nėra mūsų tyrimo objektas.

Išvados

Vilniaus miestiečių palikuonių namų mokytojais dažniausiai tapdavo nepasiturintys Vilniaus universiteto studentai. Lėšų studijoms ir pragyvenimui jie prisidurdavo lavindami miestiečių vaikus jų tėvų namuose. Keli iš jų buvo gana gerai išsilavinę. Keturiems pavyko įgyti laisvųjų menų ir filosofijos bakalauro, o trims – magistro laipsnį. Kaip žinome, magistro laipsnis buvo suteikiamas gabesniems absolventams, išlaikiusiems magistro egzaminą bei apgynusiems magistro laipsnio tezes.

Tyrinėtojai išskiria keletą esminių su namų mokymu susijusių aspektų: namuose lavintų vaikų amžių, tėvų keliamus reikalavimus auklėtojams ir dėstomų dalykų įvairovę. Namų mokytojai lavindavo įvairaus amžiaus vaikus, bet dažniausiai tai būdavo vaikai iki septynerių metų amžiaus. Geras namų mokytojas turėjo būti doras, išsilavinęs, gebėti įskiepyti globotiniui papročius bei tradicijas. Todėl tai negalėjo būti atsitiktinis žmogus, bet atvirksčiai – labai patikimas ir turintis daug žinių. Deja, praktikoje pasitaisydavo mokymui negabių ir nepateisinusių tėvų lūkesčių auklėtojų. Vaikai namuose, be moralės pagrindų, buvo mokomi skaitymo ir rašymo, užsienio kalbų, kartais muzikos ir dainavimo.

⁵⁰ D. Żołądź-Strzelczyk, K. Kabacińska-Łuczak, *Codziennosc dziecięca opisana słowem i obrazem: życie dziecka na ziemiach polskich od XVI do XVIII wieku*, s. 139.

⁵¹ D. Żołądź-Strzelczyk, „Jako rządzić mają rodzice córki swe“. Poglądy na wychowanie kobiet w XVI–XVIII w., *Rola i miejsce kobiet w edukacji i kulturze polskiej*, Poznań, 1998, s. 63.

⁵² LVIA, f. SA, b. 5335, l. 217; b. 5339, l. 183; ten pat, l. 510v; b. 5340, l. 402v; b. 5341, l. 397v; b. 5349, l. 878: *jako pisma nieumiejętniej*; b. 5338, l. 488v; b. 5344, l. 423; b. 5349, l. 18: *jako pisma nieumiejętna*; b. 5342, l. 303: *jako nieumiejętniej pisma*; ten pat, l. 158v: *jako od nieumiejętniej pisma*.

Literatūra

BIEŃKOWSKI, Tadeusz. Edukacja w rodzinie w Polsce do poł. XVIII wieku – wnioski z badań, in *Wychowanie w rodzinie od starożytności po wiek XX*, pod red. J. Jundziłła, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP, 1994, s. 163–167.

CHYRA, Zofia. Załączki środowiska nauczycieli prywatnych w Warszawie, in *Spoleczeństwo polskie XVIII i XIX wieku: studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej*, pod red. J. Leskiewiczowej, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974, t. 4, s. 38–41.

KABACIŃSKA, Katarzyna. Nauczyciel domowy – ideał a rzeczywistość, in *Nauczanie domowe dzieci polskich od XVIII do XX wieku*, pod red. K. Jakubiaka i A. Winiarza, Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, 2004, s. 315–323.

KRASZEWSKI, Józef Ignacy. *Wilno od początków jego do roku 1750*, Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1840, t. 2.

KRASZEWSKI, Józef Ignacy. *Wilno od początków jego do roku 1750*, Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1842, t. 4.

Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai, sud. M. Karčiauskienė [et al.], Vilnius: Mokslas, 1983.

MINCER, Franciszek. Kształcenie i nauka domowa dzieci w świetle pamiętników staropolskich (XVII w.), in *Wychowanie w rodzinie od starożytności po wiek XX*, pod red. J. Jundziłła, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP, 1994, s. 191–199.

PAWLAK, Marian. Młodzież polska w gimnazjum toruńskim w latach 1600–1817, in *Zapiski historyczne*, t. 26, 1971, z. 4, s. 37–82.

RAGAUSKAS, Aivas. Iš XVII a. Vilniaus miestiečių valdančiojo elito istorijos: Motiejus Vorbekas-Lettowas (1593–1663) ir jo „Atminties lobynas“, in *Lietuvos istorijos metraštis. 1996 metai*, 1997, p. 5–42.

RAGAUSKAS, Aivas. *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702 m.)*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2002.

SAMALAVIČIUS, Stasys. Keletas pastabų apie Lietuvos miestiečių kultūrą XVI–XVIII a., *Kultūros barai*, 1993, nr. 2–3, p. 99–101.

SARCEVIČIENĖ, Jolita. Vaikas XVI–XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje: galimi auklėjimo ir socializacijos modeliai, in *Menotyra*, 2003, nr. 2(31), p. 4–10.

ŠTIKONAITĖ, Irena. Lietuvos kultūriniai ir akademiniai ryšiai su Šveicarija XVI–XX amžiuje, in *Archivum Lithuanicum*, 2004, nr. 6, p. 199–238.

URBAN, Waclaw. Nauczanie domowe a szkolne w Małopolsce od XVI do XX wieku, in *Wychowanie w rodzinie od starożytności po wiek XX*, pod red. J. Jundziłła, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP, 1994, s. 203–209.

VORBEEK-LETTOW, Maciej. *Skarbnica pamięci: pamiętnik lekarza króla Władysława IV*, oprac. E. Galos, F. Mincer, Wrocław: Ossolineum, 1968.

Wilnianie: żywoty siedemnastowieczne, oprac. D. Frick, Warszawa: Studium Europy Wschodniej, 2008.

ŻOŁĄDŹ, Dorota. *Idealy edukacyjne doby staropolskiej: stanowe modele i potrzeby edukacyjne szesnastego i siedemnastego wieku*, Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990.

ŻOŁĄDŹ-STRZELCZYK, Dorota; KABACIŃSKA-ŁUCZAK, Katarzyna. *Codzienność dziecięca opisana słowem i obrazem: życie dziecka na ziemiach polskich od XVI do XVIII wieku*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2012.

ŻOŁĄDŹ-STRZELCZYK, Dorota. „Jako rządzić mają rodzice córki swe“. Poglądy na wychowanie kobiet w XVI–XVIII w., in *Rola i miejsce kobiet w edukacji i kulturze polskiej*, pod red. W. Jamrożka i D. Żołądź-Strzelczyk, Poznań: Instytut Historii UAM, 1998, s. 53–63.

ŻOŁĄDŹ-STRZELCZYK, Dorota. *Dziecko w dawnej Polsce*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2006.

ŻOŁĄDŹ-STRZELCZYK, Dorota. *Peregrinatio academica: studia młodzieży polskiej z Korony i Litwy na akademiach i uniwersytetach niemieckich w XVI i pierwszej połowie XVII wieku*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1996.

BEGINNING THE EDUCATION PATH OF VILNIUS TOWNSPEOPLE FROM 17TH CENTURY TO THE FIRST HALF OF 18TH CENTURY: HOME SCHOOLING

Summary

VIOLETA P A N S E V I Č

Based on the surviving last wills and posthumous asset inventories of Vilnius City Council and *suolininkai* court (the equivalent of the present-day jury) as well as matriculae of schools of higher education, this article discusses the early education of Vilnius townspeople from the 17th century to the first half of the 18th century, i.e., tutor-assisted home schooling. The offspring of Vilnius residents were usually educated by students of Vilnius Academy. Four of them managed to gain the bachelor's degree in liberal arts and philosophy, and three of them earned the master's degree. The others studied in the Academy, but were not granted a degree. They were also active members of the student Congregation of Marian Fathers, holding various positions there and contributing to it financially.

The information on the home schooling process is sparse. Children were educated at home mostly up to the age of seven before they started school. Parents were very careful in selecting a tutor, and raised demanding requirements: tutors had to be well-educated, eloquent and adhere to moral principles, also to be able to shape the children's character, and imbue them with customs and traditions. In addition to morality, the children were taught reading and writing, foreign languages, sometimes music and singing.

Priimta 2015 m. gruodžio mėn.

Gauta 2015 m. spalio mėn.

Violeta P a n s e v i č – Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros doktorantė. Tyrinėjimų kryptys – XVII–XVIII a. Vilniaus miesto istorija, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros istorija.

Adresas: K. Donelaičio g. 52, Kaunas, LT-44244

El. paštas: violeta.pansevic@gmail.com